

Németh Zsuzsanna

IMPLIKATÚRÁK KUTATÁSA A KONVERZÁCIÓELEMZÉS ELMÉLETI KERETÉNEK SEGÍTSÉGÉVEL

Szegedi Tudományegyetem, Általános Nyelvészeti Tanszék;
MTA-SZTE-DE Elméleti Nyelvészeti és Informatikai Kutatócsoport

nemethzs7@gmail.com

Bevezetés

Noha a korpuszadatok használata igen elterjedtté vált a pragmatikában (Taavitsainen–Jucker 2015), vannak olyan implicit pragmatikai jelenségek, amelyek – expliciten elérhető formák hiányában – nem, vagy csak alig vizsgálhatók korpuszban (Aijmer 2018, O’Keeffe 2018), legalábbis első látásra.

Jelen tanulmány egy ilyen jelenséget vesz górcső alá. Az alkalmi társalgási implikaturákat a filozófiai pragmatikai megközelítések (Grice 1975, Horn 1984), gondolatkísérletek és intuíció segítségével vizsgálták, nagyméretű korpuszban nem. Jelen elemzés célja megmutatni, hogy hogyan használhatóak korpuszadatok az alkalmi társalgási implikaturák kutatásában. A tanulmányban bemutatott korpuszalapú módszer előnye a gondolatkísérletekkel szemben, hogy a korpuszból kinyert implikaturák szekvenciális környezete is vizsgálhatóvá válik. Jelen kutatás célja tehát nem kvantitatív elemzés, hanem annak bemutatása, hogy milyen lehetőségek rejlenek, és milyen elméleti előnyökkel jár a sugallt jelentések korpuszban való vizsgálata. E korpuszalapú módszer kidolgozása során többféle adatforrásra támaszkodtam. A társalgáselemzés elméleti keretén kívül felhasználtam az intuíciónak, valamint Szili (2002) és Dóla (2006) diskurzus-kiegészítő tesztekkel nyert eredményeit. A különböző adatforrások körültekintő kombinációja lehetővé teszi, hogy az alkalmi társalgási implikatura kutatása új szempontokkal gazdagodjon, és így a jelenségről való tudásunk bővüljön. A dolgozat két kutatási kérdés megválaszolását kísérli meg. 1) Lehetséges-e alkalmi társalgási implikaturák kinyerése korpuszból? 2) Ha igen, milyen elméleti előnyökkel jár a különböző módszerek kombinálása az implikaturák kutatásában? A korpuszból kinyert alkalmi társalgási implikaturák kontextusának vizsgálata során felhasználtam a konverzációelemzés párszekvenciákra vonatkozó eredményeit. Az elemzés egyik legfontosabb következtetése, hogy a szekvenciális kontextus kulcsszerepet játszik mind az alkalmi társalgási implikatura produkciójában, mind a sugallt jelentés kikövetkeztetésében. Azért, hogy láthassuk, hogyan juthatunk megbízhatóbb eredményekhez, ha a gondolatkísérleteket korpuszalapú módszerrel egészítjük

*Németh Zsuzsanna 2023. Implikaturák kutatása a konverzációelemzés elméleti keretének segítségével. In: Horváth et al. (szerk.) Empirikus társalgáskutatás Magyarországon. HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont, Budapest, 127–144.
<https://doi.org/10.18135/Empirikus.2023.7>*

127

ki, Grice (1975) implikátúraelméletét kombinálom a konverzációelemzéssel. Amellett érvelek, hogy noha a grice-i implikátúraelmélet számot tud adni arról, hogy a hallgató hogyan következteti ki az alkalmi társalgási implikátúra jelenlétét, az, hogy pontosan hogyan jut el a sugallt jelentés tartalmához, a grice-i keretben nem nyer magyarázatot. A konverzációelemzés bevonása a vizsgálatba közelebb visz minket mind a produkciós, mind a kikövetkeztetési folyamat megértéséhez. Olyan alkalmi társalgási implikátúrákat nyerünk ki a Magyar Nemzeti Szövegtárból (MNSz2) (Oravecz és mtsai 2014), amelyek meghívásokra adott implicit visszautasítások. Az a normatív elvárás, amelyet a meghívás mint első párrész támaszt egy típuskonform második párrész produkciójára a recipiens felé, kulcsszerepet játszik az olyan implikátúrák produkciójában és kikövetkeztetésében, amelyek visszautasításként diszpreferált válaszreakciókban fordulnak elő.

A tanulmány felépítése a következő. A Bevezetés után a második részben részletesen bemutatom a vizsgálat módszerét. A harmadik rész a korpuszból kinyert alkalmi társalgási implikátúrák elemzéseit tartalmazza grice-i (1975), valamint társalgáselemzéses keretben. A negyedik rész kifejti, hogy hogyan illeszthető egymáshoz a két, eltérő módszertani apparátussal rendelkező elméleti keret. Az ötödik részben összegzem, hogy milyen előnyökkel jár a klasszikus implikátúraelmélet és a korpuszalapú konverzációelemzés együttes alkalmazása a párszekvenciák második párrészében megjelenő alkalmi társalgási implikátúrák kutatásában.

A vizsgálat módszere: implicit visszautasítások kinyerése korpuszból

Az implikátúra kifejezést Grice (1975: 44) vezette be a beszélői jelentés azon részének megnevezésére, amelyet a beszélő nem mond ki, csupán sugall. Egyik, azóta klasszikussá vált példája a következő (Grice 1975: 43).

Tegyük fel, hogy A és B egy közös barátjukról, C-ről beszélgetnek, aki jelenleg egy bankban dolgozik. A azt kérdezi B-től, hogy megy C-nek a munka, mire B így válaszol: Ó elég jól, azt hiszem; kedveli a kollégáit, és még nem csukták börtönbe.¹

Grice (1975: 43) rámutat, hogy a példában megkülönböztethető egymástól az, amit B mondott (még nem csukták börtönbe) és az, amit értett ez alatt. Az alkalmi társalgási implikátúra nem kötődik nyelvi formákhoz, a beszélő az adott szavakkal csak az adott egyedi beszédhelyzetben közvetíti ezt a jelentést. Így felmerül a kérdés: hogyan kereshetünk valamit korpuszban, ami nem jelenik meg explicit

---

¹ „Suppose that A and B are talking about a mutual friend, C, who is now working in a bank. A asks B how C is getting on in his job, and B replies, *Oh quite well, I think; he likes his colleagues, and he hasn't been to prison yet*” (Grice 1975: 43, saját fordítás).

módon, azaz nem kötődik nyelvi formákhoz? Mire kereshetünk rá ilyenkor? Van-e mégis valami, ami árulkodik az alkalmi társalgási implikátúra jelenlétéről? Fontoljunk meg egy lehetőséget, amely a segítségünkre szolgálhat. Ha nem kereshetünk rá magára a sugallt jelentésre, miért nem keresünk olyan tipikus környezeteket, amelyekben nagy eséllyel előfordulhat sugallt jelentés? Van-e olyan társalgási helyzet, amelyben nagy eséllyel megjelenhet implicit tartalom?

A konverzációelemzés eddigi eredményei megmutatták, hogy van a cselekvéseknek egy olyan csoportja, amelyet a beszélők várhatóan implicit módon hajtanak végre. Ez a diszpreferált válaszcselekvések csoportja (Pomerantz–Heritage 2013). Schegloff (1968) megfigyelte, hogy vannak a társalgásokban olyan cselekvések, amelyek elvárttá tesznek egy válaszcselekvést. Az első cselekvést produkáló beszélő a cselekvésével azt a normatív elvárást támasztja a címzettel szemben, hogy az minél hamarabb – vagyis az első beszélőváltásra alkalmas helyen – egy azonos típusú válaszcselekvést produkáljon (Stivers 2013: 192). Ezeket a páros cselekvéseket szomszédsági pároknak vagy párszekvenciáknak (adjacency pairs) nevezi a konverzációelemzés (Schegloff–Sacks 1973). A párszekvenciák többek között magukban foglalják a köszönést és viszontköszönést, az ajánlatot és annak elfogadását vagy elutasítását, a kérést és annak teljesítését/elutasítását vagy a meghívást és annak elfogadását/elutasítását (Stivers 2013: 192).

Azoknak a cselekvéseknek az esetében, amelyek kétféle második párrészt is lehetővé tesznek, a két alternatíva nem egyformán preferált a társalgás résztvevői által. A szekvencia alakulását különböző preferenciaelvek irányítják (Bolinger 1978, Sacks 1992, Pomerantz–Heritage 2013). Ilyen preferenciaelv például, hogy eldöntendő kérdésre adott válaszban, ha lehetséges, kerüljük el vagy minimalizáljuk az explicit nem-et az igen javára (Sacks 1992, Pomerantz–Heritage 2013: 213). Ugyanez az elv vonatkozik a meghívásokra vagy kérésekre is, amelyet Pomerantz és Heritage (2013) a következőképpen általánosít: „Ha lehetséges, kerülj el vagy minimalizáld a kimondott egyet nem értést, cáfolatot vagy visszautasítást, és ha lehetséges, érts egyet, produkálj megerősítést, elfogadást vagy más támogató cselekvést” (Pomerantz–Heritage 2013: 214).² Ha azt feltételezzük, hogy az emberek követik ezt az elvet, vagyis hajlamosak elkerülni a kimondott egyet nem értést, cáfolatot vagy visszautasítást, akkor azt is feltehetjük, hogy ha mégis efféle cselekvést kell produkálniuk, akkor azt hajlamosak implicit módon megtenni. Sacks alábbi példájában B diszpreferált válaszcselekvést hajt végre, de azt nem mondja ki, csupán sugallja (Sacks 1987: 62).

---

² „If possible, avoid or minimize a stated disagreement, disconfirmation, or rejection and, if possible, include an agreement, confirmation, acceptance or other supportive action” (Pomerantz–Heritage 2013: 214, saját fordítás).

(1) A: *That's where you live? Florida?*

'Ez az (a hely), ahol élsz? Florida?'

B: *That's where I was born.*

'Ez az (a hely), ahol születtem.'

Az 'Ez az (a hely), ahol születtem' szavak kimondásával B azt sugallja, hogy nem Floridában él, azaz nemleges választ ad A kérdésére. Ez a cáfolat implicit, és mivel ezek a szavak csak ebben a konkrét beszédhelyzetben hordozzák ezt a sugallt jelentést, a grice-i keretben alkalmi társalgási implikaturának kell tekintenünk a jelenséget. Érdekes megfigyelnünk, hogy B a preferenciaelvet követve olyan választ ad, amely a lehető legközelebb áll a megerősítéshez: válaszában arra a mozzanatra fókuszál, amely a kérdező által válaszlehetőségként megadott városhoz, Floridához köti (Pomerantz–Heritage 2013: 213).

A diszpreferált második párrészek tehát olyan tipikus környezetnek számítanak a társalgásban, amelyben számíthatunk alkalmi társalgási implikatura előfordulására. Ha a diszpreferált válaszreakciót a beszélő inkább implikálja, mint expliciten közli, észszerűnek tűnik azt feltételezni, hogy minden olyan válaszcselekvés pozíciójában megjelenhet implikatura, amely preferált és diszpreferált alternatívával rendelkezik. Tekintve, hogy a párszekvencia második párrészének jól meghatározható szerkezeti pozíciója van a társalgásokban, lehetővé válik számunkra, hogy nyelvi formák helyett erre a pozícióra keressünk rá korpuszban. Valójában természetesen most is nyelvi formákat keresünk, de nem magának az implikaturát tartalmazó megnyilatkozásnak a nyelvi formáját (hiszen az változó az alkalmi társalgási implikatura esetében), hanem az őt megelőző első párrésznek a nyelvi formáját. Olyan első párrészekre fogunk tehát rákeresni, amelyek tipikusan kiválthatnak diszpreferált második párrészeket. A kérdés már csak az, hogy vannak-e olyan nyelvi formák, amelyek tipikusan olyan cselekvésekhez köthetők, amelyek diszpreferált válaszcselekvéseket válthatnak ki.

A bókók vizsgálata során Manes és Wolfson (1981) jegyzetelő módszerrel olyan tipikus mellékneveket gyűjtött, amelyek elő szoktak fordulni bókókban. Ilyen melléknév például a nice 'szép', a good 'jó', beautiful 'gyönyörű', pretty 'csinos' vagy a great 'nagyszerű'. Ezen kívül a szerzők olyan gyakori mondattani mintázatokat is feltártak, mint az [NP {is 'van'/looks 'kinéz'} (really 'igazán') ADJ] vagy az [I 'én' (really 'igazán') {love 'szeret'/like 'kedvel'} NP]. Manes és Wolfson mintázatai alapján Jucker és munkatársai (2008) kifejlesztettek egy számítógépes kereső módszert, amellyel sikeresen lokalizáltak bókókat a Brit Nemzeti Korpuszban. Ahhoz azonban, hogy eldöntsék, valóban bókók-e a kiszűrt megnyilatkozások, továbbra is szükség volt a találatok kvalitatív értékelésére. Mindazonáltal ezek a módszerek alkalmasak voltak arra, hogy bizonyos beszédaktusokhoz tipikus nyelvi formákat rendeljenek. Ez felveti annak a lehetőségét, hogy megpróbáljunk tipikus nyelvi formákat találni olyan beszédaktusokhoz, amelyek diszpreferált válaszcselekvést válthatnak ki.

Szili (2002) *Hogyan is mondunk nemet magyarul?* című tanulmányában a visszautasítás beszédaktusát diskurzus-kiegészítéssel tesztelve vizsgálta. Úgy találta, hogy az indoklás olyan stratégia, amely a magyarban önmagában is végrehajthatja a visszautasítás beszédaktusát (Szili 2002: 209). Amikor az indoklás önmagában jelenik meg, vagyis maga az indoklás a visszautasítás, akkor a visszautasítás cselekvése implicit. Így nagy eséllyel találhatunk olyan alkalmi társalgási implikaturákat, amelyek esetében az indoklás a mondott jelentés (what is said), a visszautasítás cselekvése pedig a sugallt jelentés (what is implicated) (vö. Grice 1975). Ezt láthatjuk Csontos és Dér példájában (2018: 63).

- (2) A: *Eljönnél velem táncolni?*
B: *Este tanulnom kell.*

Ennek nyomán felmerül annak a lehetősége, hogy olyan beszédaktusokat keressünk korpuszban, amelyek visszautasítást válthatnak ki. Dóla (2006) szintén diskurzus-kiegészítéssel tesztelve olyan szerkezeteket azonosított, amelyeket a magyar beszélők előszeretettel használnak a meghívás beszédaktusának végrehajtásakor. Olyan gyakori mintázatokat keresett, amelyek nemcsak formájukban, hanem funkciójukban is nagymértékben állandósultak a magyarban (Dóla 2006: 42). A Dóla (2006) által azonosított nyelvi formák a következők: *Nincs kedved ...-ni?, Van kedved ...-ni?, Nem megyünk el vhoval/...-ni?, Nem jössz el vhoval/...-ni?, Eljössz vhoval/...-ni?, Menjünk el vhoval/...-ni!, Elmegyünk vhoval/...-ni?, Gyere (el) vhoval/...-ni!, Mit szólnál ...-hoz?, Mi lenne, ha ...-nánk?, Nem volna kedved ...-ni?, Volna kedved ...-ni?, ...hatnánk, Mozi?, Meghívhatlak?* (Dóla 2006: 47).

A kutatás következő lépése a fenti meghívási mintázatokra való rákeresés volt a Magyar Nemzeti Szövegtárban (MNSz2, Oravecz és mtsai 2014). Ezután kézi, kvalitatív elemzéssel megvizsgáltam a mögöttük lévő kontextust, vagyis az utánuk következő megnyilatkozásokat. Ennek során nyilvánvalóvá vált, hogy bármely előfordulás implicit visszautasításként való elemzése, azaz alkalmi társalgási implikaturák azonosítása a korpuszban csak a kutató intuíciónak felhasználásával lehetséges (cf. Kertész–Rákosi 2012: 173). A kézi elemzés elengedhetetlen: bizonyos megnyilatkozásokról kiderülhet, hogy nem a keresett cselekvést hajtják végre. A módszer másik hátránya, hogy az előre meghatározott nyelvi formákra való keresés során releváns előfordulások maradhatnak rejtve. Összességében tehát el kell ismernünk, hogy még a korpuszalapú kutatás esetében is nagy szerepe van a kutató intuíciónak abban, hogy mely előfordulásokat választja ki a korpuszból a vizsgálandó nyelvi jelenségre való példaként (vö. Nagy C. és mtsai 2018).

Noha a fent bemutatott módszerrel csupán korlátozott számú alkalmi társalgási implikaturát lehetett kinyerni a korpuszból, ez a keresési technika új távlatokat nyithat a társalgási implikaturák kutatásában: egy korpuszból kinyert társalgási implikatura olyan szempontból is kutatható, amelyet gondolat kísérletek

nem tesznek lehetővé. Vizsgálhatóvá válik ugyanis az implikaturák társalgásbeli kontextusa, vagyis az, hogy lehet-e szerepe a sugallt jelentést tartalmazó megnyilatkozás szekvenciális kontextusának az alkalmi társalgási implikaturák produkciójában és/vagy kikövetkeztetésében. Azt feltételezhetjük, hogy az alkalmi társalgási implikaturák esetében a többi típushoz képest nagyobb szerepe van a kontextusnak, hiszen ez az az implikatura, amely csak egyszeri alkalommal, az egyedi beszédhelyzetben merül fel, és nem kötődik konkrét nyelvi formákhoz (Grice 1975: 56).

A tanulmány következő része a korpuszból kinyert néhány alkalmi társalgási implikatura elemzését tartalmazza. Ezek az implikaturák meghívásra adott implicit visszautasítások. A vizsgálat fókuszában tehát az áll, hogy van-e hatása a szekvenciális kontextusnak az implikaturák produkciójára és kikövetkeztetésére, és ha igen, milyen jellegű ez a hatás. A szekvenciális kontextus jelenléte indokolja, hogy a konverzációelemzés módszerével is vizsgálódjunk, illetve felhasználjuk a tudományterület eddigi eredményeit, hiszen a társalgások szekvenciális felépítése a konverzációelemzés központi vizsgálati tárgya, és e területen számos szabályszerűséget feltárt (Stivers 2013). Amellett fogok érvelni, hogy Grice (1975) implikaturaelméletének és a konverzációelemzésnek az együttes alkalmazásával jobban megérthetjük az alkalmi társalgási implikatura jelenségét, mint ha csupán egyetlen keretben dolgoznánk, mert a két megközelítés az eltérő módszereivel és perspektívájával kiegészíti egymást.

A szekvenciális kontextus szerepe az alkalmi társalgási implikatura produkciójában és kikövetkeztetésében

A konverzációelemzés megközelítése szerint a beszélt nyelvi interakció fordulók, azaz beszédlepek összefüggő sorozatában, szekvenciájában valósul meg. A forduló az az egység, amit a társalgásban egyszerre egy beszélő mond (Sacks et al. 1974). Minden fordulóval cselekszünk. A társalgás résztvevői úgy alkotják meg fordulóikat, hogy az koherens legyen az előző forduló cselekvésével, ugyanakkor minden forduló bizonyos mértékben és bizonyos szempontból megszabja, hogy hogyan folytatódhat tovább a társalgás, milyen legyen a következő forduló (Drew 2013: 131). Így minden forduló összefügg az előző és a soron következő fordulóval. A szekvencia két vagy több összetartozó forduló láncolata, amely koherens belső szerkezettel rendelkezik. A szekvenciális szerveződés egyik legfontosabb struktúrája a párszekvencia (Schegloff–Sacks 1973, Stivers 2013). Az alábbi elemzésből látni fogjuk, hogy a szekvenciális környezet, azon belül is a párszekvencia első párrésze fontos szerepet játszik a meghívást visszautasító második párrészben megjelenő alkalmi társalgási implikatura produkciójában és kikövetkeztetésében. A következő példa egy online fórumról származó személyes beszélgetés részlete.

- (3) *Rezső kedves, akkor egy ebéd utáni kávéra meghívhatlak?:) </p> ?
06/01/99 22:08:01 <p> Kösz tündérkirálynő, de most írom a cikkemet
a gepidákról abba a csúnya demokratába, és ha kések leszid a szer-
kesztőbácsi. (doc#998)*

Tekintsük a (3) példát először a grice-i keretben! Az első sorban egy meghívást láthatunk, amelyet Rezsőnek címeznek. Rezső válasza az ezt követő sorokban Grice viszonymaximájának (Grice 1975: 47) nyilvánvaló megsértése, hiszen a köszöneten kívül semmi olyat nem mond, aminek köze lenne az ebéd utáni kávéra történő meghíváshoz. Mivel Rezső maximaszegése nyílt, amelyet Tündérkirálynőnek is érzékelnie kell, mondhatjuk, hogy Rezső kihasználja a „Légy releváns!” maximát. Más szóval a férfi semmi okát nem adja annak, hogy a nő azt feltételezze, hogy ő nem tartja be az Együtműködési Elvet (vö. Grice 1975: 45). Tündérkirálynőnek ezért a következőket kell feltételeznie (vö. Grice 1975: 49): (i) Rezső nem bújik ki az Együtműködési Elv és a viszonymaxima alól, (ii) a férfi képes lenne a viszonymaxima kielégítésére, (iii) anélkül lenne képes rá, hogy más maximákat megsértsen, valamint (iv) nem próbál engem félrevezetni (utóbbi a maxima megsértésének nyíltságából következik). Ha Tündérkirálynő azt feltételezi, hogy Rezső követi az Együtműködési Elvet, azaz a társalgáshoz való hozzájárulása a társalgás elfogadott irányának megfelelő, akkor a nő a következő problémával találja magát szembe: Hogyan tudná a Rezső által mondottakat összeegyeztetni a fenti feltevéseivel? Az, amit Rezső mond, a grice-i keretben akkor, és csak akkor egyeztethető össze azzal a feltételezéssel, hogy a férfi együttműködő, ha Tündérkirálynő felteszi, hogy meghívását Rezső visszautasította. A fenti, grice-i érvelés alapján azonban csak azt jelenthetjük ki, hogy a nőnek, feltételezése (i-iv) megtartása mellett fel kell tennie, hogy a férfi a mondottakon túl sugallt valamit, ami a társalgás ezen pontján relevánsnak tekinthető, azaz a férfi betartja az Együtműködési Elvet és a viszony maximáját. Vagyis nem a sugallt jelentés maga (azaz a visszautasítás) az, amit Tündérkirálynő kikövetkeztet a fenti információkból, hanem csupán az, hogy kell lennie sugallt jelentésnek. Más szavakkal kifejezve, Grice (1975: 49) megmagyarázza, hogy a hallgató hogyan jut el arra a következtetésre, hogy jelen kell lennie egy sugallt jelentésnek, arról azonban már nem ad számot a fenti érvelésben, hogy a hallgató hogyan következteti ki az alkalmi társalgási implikátúra tartalmát. Ha a (3) példát tekintjük, Grice (1975: 49) alapján még nem világos, amit intuíciónk alapján plauzibilisnek tekinthetünk: Rezső megnyilatkozásával visszautasította az ebéd utáni kávéra szóló meghívást. Csupán az világos, hogy a hallgatónak (jelen esetben Tündérkirálynőnek) implikátúra jelenlétét kell feltételeznie ahhoz, hogy Rezső megnyilatkozását együttműködőnek tartsa. Arra azonban, hogy a visszautasítás ténye hogyan lesz világos a hallgató számára, nem nyertünk magyarázatot a fenti érvelésből. Grice (1975: 50) felsorolja azokat az információkat, amelyekre a hallgató támaszkodik, amikor kikövetkezteti, hogy alkalmi társalgási implikátúrával van dolga:

- (1) a használt szavak konvencionális jelentése és a velük végrehajtott referencia;
- (2) az Együtműködési Elv és maximái;
- (3) a megnyilatkozás nyelvi és egyéb kontextusa;
- (4) a háttértudás más elemei; és
- (5) a tény (vagy feltételezett tény), hogy a felsoroltak közül minden releváns elem elérhető mindkét résztvevő számára, és mindkét résztvevő tudja vagy feltételezi, hogy ez a helyzet.

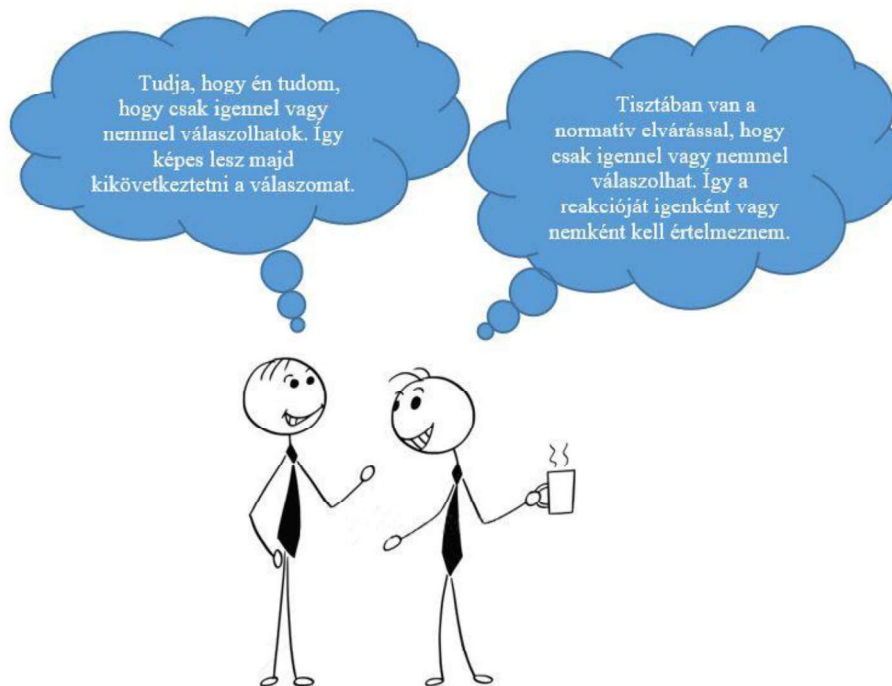
Az alábbiakban a konverzációelemzés módszertani és fogalmi apparátusával megvizsgálom az implikaturát tartalmazó megnyilatkozás kontextusát abból a szempontból, hogy az miként járul hozzá annak kikövetkeztetéséhez, hogy pontosan mi az alkalmi társalgási implikatura.

A konverzációelemzés a nyelvhasználat egy empirikus megközelítése, amely természetes körülmények között előforduló, hétköznapi társalgásokat elemmez (Mondada 2013), ezért elutasítja a gondolatkísérleteket. E mellett a módszertani elv mellett azzal érvel, hogy a képzeletünk segítségével kitalált példák csupán a világ hipotetikus verziói, amelyekből nem tudjuk meg, hogy az emberek valójában hogyan beszélnek (Sacks 1984). Noha ez az érv elfogadható, rossz irányba vinne, ha engednénk, hogy indokolatlanul korlátozzon minket (vö. Haugh 2012: 253). Vannak ugyanis olyan kutatási kérdések, amelyekre éppen gondolatkísérletek útján adhatunk választ, sőt, a két módszer akár kombinálható is egymással. A konverzációelemzés beszélt nyelvi korpuszokat érintő eredményei ugyanis gyümölcsözően felhasználhatóak gondolatkísérletekből vagy írott nyelvi korpuszokból kinyert társalgások esetében is. Az alábbiakban látni fogjuk, hogy a konverzációelemzés segítségével a társalgási implikaturák kikövetkeztetésének olyan lépései válnak leírhatóvá, amelyeket Grice (1975) a gondolatkísérletei során kifejtetlenül hagyott. A következőkben ezeket a lépéseket kísérlem meg leírni.

Most tekintsük a (3) példát a társalgáselemzés nézőpontjából! A beszélőváltás (1a) szabályának (Sacks et al. 1974) megfelelően Tündérmkirálynő Rezső megszólításával kijelöli a férfit, hogy az első beszélőváltásra alkalmas helyen vegye át tőle a szót. Meghívása egy párszekvencia első párrésze, azaz elvártta tesz egy típusának megfelelő válaszreakciót (elfogadást vagy elutasítást). Bármi történik a váltásreleváns hely után, azt a résztvevők ennek a normatív elvárásnak a fényében fogják értelmezni. Példánkban Tündérmkirálynő elfogadást vagy elutasítást vár Rezső részéről, mert csupán ez a két alternatíva számít megfelelő reakciónak egy meghívást követően. Ez azt jelenti, hogy ha látszólag mást kap, mint ez a kettő, erőfeszítést fog tenni annak érdekében, hogy amit kap, azt elfogadásként vagy elutasításként értelmezze. A konverzációelemzés keretében az elemzésben itt nem tudunk továbbmenni, ugyanis nem tudjuk megmondani, hogy az, amit Rezső mond, hogyan értelmezhető elfogadásként vagy elutasításként. Ennek az értelmezésnek nyilvánvalóan további információk segítségével kell történnie (pl. a

példában Rezső választ azért értelmezhetjük elutasításként, mert az enciklopédikus tudásunk alapján tisztában vagyunk azzal, hogy egy újságcikk megírása időigényes). Más szóval, ahhoz, hogy le tudjuk írni, hogy egy társalgás résztvevői hogyan azonosítják egymás cselekvéseit, nem elegendő a cselekvések társalgásbeli pozíciójára támaszkodni, hanem a résztvevők szociokulturális háttérét is figyelembe kell venni (vö. Haugh 2012). Mindazonáltal egy párszekvencia második párrészének elfogadásként vagy elutasításként való értelmezésében kulcsszerepet játszik a lokális kontextus, azaz a forduló szekvenciális elhelyezkedése. Azoknak az implikatíváknak a kikövetkeztetésénél, amelyeket a beszélők ebben a strukturális pozícióban sugallnak, a hallgató arra a normatív elvárásra is támaszkodik, amelyet az előző forduló támaszt. Az 1. ábrán azokat a logikai lépéseket láthatjuk, amelyeket a résztvevők az ilyen implikatívák produkciója és kikövetkeztetése során tesznek, ha az első párrészben egy meghívás hangzott el. Ez a mintázat nagy valószínűséggel kiterjeszhető minden olyan második párrészre, amely preferált és diszpreferált alternatívával rendelkezik.

1. ábra: Alkalmi társalgási implikatívák produkciója és kikövetkeztetése meghívást követő második párrészekben

Tekintsünk egy másik példát a Magyar Nemzeti Szövegtárból (MNSz2, Oravecz és mtsai 2014, szlovákiai szépirodalom).

- (4) „Eljön a temetésre, gróf úr? - Sajnos, már este indulok Európába. - Igazán kár. Szép lett volna, ha mond egynéhány szót Xavier testvér sírjánál” (doc#131)

Elemezzük a példát ezúttal először a társalgáselemzés nézőpontjából! Nevezzük a képzeletbeli társalgás résztvevőit Gyászolónak és Grófnak. A kontextusból kiderül, hogy egy bizonyos Xavier testvér temetéséről beszélgetnek. Gyászoló megkérdezi Gróft, hogy eljön-e Xavier testvér temetésére. A cselekvés, amelyet Gyászoló véghezvisz az első fordulóban, egyaránt lehet információkérő kérdés és meghívás is. Bárhogyan is elemezzük, az mindenképpen megállapítható, hogy egy párszekvencia első párrésze, vagyis elvárást támaszt a recipiens felé, hogy az egy megfelelő válaszreakciót produkáljon.

Míg egy információkérő, eldöntendő kérdés típuskonform válaszreakciója az igen/nem, meghívás esetén a megfelelő reakció az elfogadás vagy az elutasítás. A válaszreakcióra vonatkozó preferenciaelv szerint a második alternatíva (nem, ill. elutasítás) mindkét esetben diszpreferált (Pomerantz–Heritage 2013: 214). Gróf válaszában diszpreferált státuszát alátámasztja az enyhítő *sajnos* használata, valamint a recipiens következő fordulója (*Igazán kár. Szép lett volna, ha mond egynéhány szót Xavier testvér sírjánál*). Gyászoló ugyanis Gróf választ visszautasításként kezeli: először sajnálkozását fejezi ki (*Igazán kár*), majd azt mondja, szép lett volna, ha a gróf beszél a halott sírjánál. A múlt idejű feltételes mód arra utal, hogy a beszéd nem fog megtörténni. Ez az elemzés jól mutatja, hogy a társalgások résztvevői minden fordulóval kinyilvánítják azt, hogy hogyan értelmezik partnerük előző fordulóval végrehajtott cselekvését, és hogyan teszik ezt az értelmezést minden résztvevő számára elérhetővé (Heritage 1984: 259). Most vegyük számba azokat az információkat, amelyek alapján Gyászoló elutasításként értelmezi Gróf cselekvését. Sidnell (2010: 78–79) felsorolja a társalgás azon jegyeit, amelyek egy recipiens számára nyilvánvalóvá teszik, hogy korábbi meghívását a címzett visszautasította abban az esetben, ha a visszautasítás nem explicit. A szerző említi a válaszreakció késleltetését, az indoklást, az enyhítő formulákat (pl. *sajnos*), illetve a látszólagos egyetértést. Van azonban egy kulcsfontosságú jegy, amelyet Sidnell ebben a felsorolásban nem említ, pedig e nélkül nemcsak a válasz diszpreferált státusza nem következtethető ki, hanem abban sem lehetünk biztosak, hogy amit hallunk, az válasz a korábbi meghívásunkra. Ez a jegy az implicit visszautasítást tartalmazó forduló szekvenciális pozíciója. Ebben a strukturális helyzetben a recipiens egy válaszreakciót vár el, ezen belül is elfogadást vagy visszautasítást. A Sidnell (2010) által felsorolt jegyek csupán abban segítik a befogadót, hogy eldönthesse, melyiket kapta a két alternatíva közül. A (4) példában Gróf válaszfordulója (*Sajnos, már este indulok Európába*) az enyhítő szerepű *sajnos* mellett a visszautasítás indoklását tartalmazza. A forduló strukturális

pozíciójának figyelembevétele nélkül azonban a *már este indulok Európába* pusztán egy megállapítás lenne, nem tudnánk a visszautasítás indoklásaként elemezni, hiszen azt sem tudnánk, hogy visszautasításról van szó. Amikor tehát Gróf reakcióját Gyászoló visszautasításként értelmezi, támaszkodik a forduló szekvenciális helyzetére, amely leszűkíti a lehetséges válaszokat az igen/nem alternatívákra. Ezután ahhoz, hogy ezek között döntsön, felhasználja a forduló megformálásának módját mint információt (pl. enyhítő kifejezéssel indul), valamint az enciklopédikus tudását is (egy személy nem képes egyszerre több helyen lenni).

Most nézzük a (4) példát grice-i perspektívából! Ahogyan a (3) példa elemzésében láthattuk, a grice-i implikátúraelmélet a hallgató szemszögét helyezi előtérbe. Grice (1975: 50) leírja a társalgási implikátúra kikövetkeztetésének általános mintázatát. E szerint a hallgató a következőket gondolja, amikor kikövetkeztet egy társalgási implikátúrát:

„Azt mondta, hogy p; nincs okom azt feltételezni, hogy nem tartja be a maximákat, vagy legalább az Együtműködési Elvet; ez csak úgy lehetséges, ha azt gondolja, hogy q; tudja (és tudja, hogy én tudom, hogy ő tudja), hogy fel tudom fedezni, hogy ő azt gondolja, hogy q kell ahhoz, hogy én továbbra is az ő együttműködését feltételezzem, semmi olyat nem tett, hogy megakadályozzon engem, hogy azt gondoljam, hogy q; akarja, hogy azt gondoljam, vagy legalábbis hajlandó hagyni, hogy azt gondoljam, hogy q; és így azt sugallta, hogy q.”

A (4) példában az, amit Gróf mond (*Sajnos, már este indulok Európába*), nem kapcsolódik Gyászoló előző megnyilatkozásához. Így, a grice-i elemzés szerint Gyászoló azt gondolja: „Azt mondta, hogy *Sajnos, már este indulok Európába*; nincs okom azt feltételezni, hogy nem tartja be a viszony maximáját, vagy legalább az Együtműködési Elvet; ez csak úgy lehetséges, ha azt gondolja, hogy *Nem fogok elmenni a temetésre*; tudja, (és tudja, hogy én tudom, hogy ő tudja), hogy fel tudom fedezni, hogy ő azt gondolja, hogy a *Nem fogok elmenni a temetésre* jelentés kell ahhoz, hogy én továbbra is az ő együttműködését feltételezzem, semmi olyat nem tett, hogy megakadályozzon engem, hogy azt gondoljam, hogy nem fog eljönni a temetésre; akarja, hogy azt gondoljam, vagy legalábbis hajlandó hagyni, hogy azt gondoljam, hogy nem fog eljönni a temetésre; és így azt sugallta, hogy nem fog eljönni a temetésre.” Amikor tehát Gyászoló azt hallja, hogy *Sajnos, már este indulok Európába*, nincs oka azt feltételezni, hogy Gróf nem tartja be a viszony maximáját, vagy legalább az Együtműködési Elvet. Gyászoló azt gondolja, hogy Gróf nem tudná betartani az Együtműködési Elvet, ha csak nem azt gondolja, hogy *Nem fogok elmenni a temetésre*.

Ebben a következtetési mintázatban van néhány lépés, amelyet Grice nem mond ki, de a társalgáselemzés segítségével leírható. Amikor Gyászoló Gróf együttműködését feltételezi, még nem jut el azonnal a *Nem fogok elmenni a temetésre* jelentéshez. Gyászoló valójában azt gondolja, hogy Gróf nem tudná betartani az Együtműködési Elvet, ha csak nem valami mást (is) ért az alatt, amit mondott, valami olyasmit, ami már együttműködőnek számít, eleget tesz a reláció

maximájának, azaz valamilyen módon kapcsolódik az előző megnyilatkozáshoz (*Eljön a temetésre, gróf úr?*). A konverzációelemzés keretében kijelölhetjük azoknak a megnyilatkozásoknak a körét, amelyek releváns reakciónak számítanak a fenti megnyilatkozás után. Az a normatív elvárás ugyanis, amely ehhez a szekvenciális pozícióhoz kapcsolódik, leszűkíti az ebben a pozícióban adható releváns megnyilatkozások halmazát a meghívást elfogadó vagy elutasító válaszreakciókra. Amennyiben a hallgató látszólag mást kap, erőfeszítést fog tenni, hogy a kapott megnyilatkozást elfogadásként vagy elutasításként értelmezze. Mivel az alkalmi társalgási implikaturák nem kötődnek nyelvi formákhoz, esetükben különösen nagy szerepe van annak, hogy az implikaturát tartalmazó megnyilatkozás a társalgás mely szerkezeti pozíciójában hangzik el. Ha egy ilyen implikatura egy olyan második párrészben foglal helyet, amely preferált és diszpreferált alternatívával rendelkezik, akkor a hallgató a közvetlen szekvenciális kontextus figyelembevételével leszűkíti az értelmezési lehetőségeket erre a két alternatívára. Ezután a szavak konvencionális jelentése, az enciklopédikus tudása, a szociokulturális kontextus és egyéb információk felhasználásával választ a két alternatíva közül.

A második párrészben előforduló implikaturák közvetlen szekvenciális kontextusa nemcsak az implikatura kikövetkeztetésében, hanem produkciójában is fontos szerepet tölt be. Amikor a beszélő implikaturát sugall, feltételeznie kell, hogy a hallgató képes lesz azt kikövetkeztetni (Grice 1975: 50). A második párrészben található alkalmi társalgási implikatura szerkezeti helye olyan tényező, amelyre az implikaturát produkáló beszélő nagymértékben támaszkodik akkor, amikor azt feltételezi, hogy a címzett ki fogja tudni következtetni a sugallt jelentést. Valójában ilyenkor a sugallt jelentést produkáló beszélő arra számít, hogy az őt érintő normatív elvárás egy típuskonform válaszreakció produkációjára kettjük közös tudása. Ahogyan az 1. ábrán láthattuk, az implikaturát produkáló beszélő ilyenkor azt feltételezi, hogy a hallgató tudja, hogy a beszélő tudja, hogy neki (a beszélőnek) most egy megfelelő típusú választ kell produkálnia. Így az implikaturát produkáló beszélő számíthat arra, hogy a hallgató képes lesz arra, hogy leszűkítse a lehetséges értelmezések körét az előző cselekvés típusának megfelelő válaszcselekvésekre. Következésképpen, ha ebben a szerkezeti pozícióban a beszélő társalgási implikaturát sugall, akkor a megnyilatkozás közvetlen szekvenciális kontextusának kulcsszerepe lesz mind az implikatura produkációjában, mind pedig a kikövetkeztetésében.

A fenti elemzésből kitűnik, hogy jobban megérthetjük az alkalmi társalgási implikatura jelenségét, ha Grice gondolatkísérleteken alapuló klasszikus implikaturaelméletét kiegészítjük a korpuszalapú társalgáselemzéssel. Ez fordítva is igaz: Grice elméletének alkalmazása a konverzációelemzésben bővíti a diszpreferált második párrészekről, és így a párszekvenciákról való tudásunkat. A két megközelítés együttes alkalmazása azonban csak akkor juttat minket közelebb a nyelvhasználat megértéséhez, ha kombinálásuk során körültekintően járunk el

(vö. Kertész–Rákosi 2012). Ehhez elengedhetetlen, hogy tisztázzuk a két elméleti keret általunk felhasznált fogalmai közötti kapcsolatot. Ezért a következő részben összevetem egymással a két keret néhány kulcsfogalmát.

Grice implikaturaelmélete és a konverzációelemzés

Mind a társalgáselemzés, mind az implikaturaelmélet az emberi nyelvhasználatot, azon belül is a társalgást vizsgálja, de egymástól eltérő szemszögből tekintenek a jelenségre, és más módszerekkel dolgoznak. A látszólag egymástól teljesen eltérő fogalmi apparátusukban azonban van néhány fogalompár, amelynek tagjai között lehetséges párhuzamot vonni. Grice számos tanulmányban górcső alá vette a jelentés fogalmát (pl. Grice 1957, 1968, 1969, 1975, 1978, 1982). A konverzációelemzés nem vizsgálja a megnyilatkozások jelentését, hanem azokra a cselekvésekre összpontosít, amelyeket az interakció során a résztvevők véghezvisznek (Drew 2013: 131). Mielőtt azonban arra a téves következtetésre jutnánk, hogy Grice és a konverzációelemzés eltérő kutatási tárggyal rendelkezik, idézzük fel a meghívás implicit visszautasításának grice-i és társalgáselemzéses vizsgálatát! A fent elemzett példáinkban a visszautasítás cselekvése a beszélői jelentés azon része, amelyet a beszélő nem mond ki, csupán sugall. Jelen esetben tehát ugyanazt a nyelvhasználati jelenséget írja le mind a grice-i implikaturaelmélet, mind a konverzációelemzés, de míg Grice a visszautasítás implicit természetére és kikövetkeztetési lehetőségeire helyezi a hangsúlyt, a konverzációelemzés a jelenség szerkezeti pozíciójára összpontosít, és arra, hogy a résztvevők hogyan formálják meg azokat a fordulókat, amelyek diszpreferált válaszcselekvést tartalmaznak.

A cselekvés és a jelentés fogalmán kívül a két elméleti keret további fogalmai között is kimutatható összefüggés. Vegyük azt az esetet, amikor a hallgató a korábbi meghívására látszólag irreleváns választ kap, de feltételezi, hogy a beszélő betartja az Együtműködési Elvet! Jellemezzük ezt a helyzetet a társalgáselemzés fogalmai segítségével! Amikor a hallgató a beszélő együtműködését feltételezi, ez annak a feltételezésében nyilvánul meg, hogy a beszélő típuskonform válaszreakciót produkált, vagyis betartotta a rá vonatkozó normatív elvárást. Amikor Grice (1975: 45) az Együtműködési Elvet leírja, maga is használja az elvár kifejezést. Megfogalmazása szerint a résztvevőktől elvárt, hogy kövessék az Együtműködési Elvet, azaz a beszélgetéshez való hozzájárulásukat tegyék a társalgás elfogadott céljának vagy irányának megfelelővé azon a ponton, ahol a társalgásban részt vesznek.³ Egy párszekvencia második párrészének pozíciója a társalgás azon pontja, ahol a társalgás elfogadott céljának megfelelő hozzájárulás

---

³ „We might then formulate a rough general principle which participants will be expected (ceteris paribus) to observe, namely: Make your conversational contribution such as is required, at the stage at which it occurs, by the accepted purpose or direction of the talk exchange in which you are engaged” (Grice 1975: 45, saját fordítás).

az első párrész típusának megfelelő válaszreakció. Így a társalgás szerkezetének ezen pontján az Együtműködési Elv követése párhuzamba állítható azzal a normatív elvárással, amelyet egy párszekvencia első párrésze támaszt a válaszadásra kijelölt résztvevővel szemben.

Hogy mi számít releváns megnyilatkozásnak a társalgás egy adott pontján, nagyban függ attól, hogy a megnyilatkozás milyen szerkezeti pozícióban áll az interakció egészét tekintve. Mivel a társalgás szekvenciális szerveződése a konverzációelemzés központi vizsgálati tárgya, a társalgáselemzés fogalmi apparátusa ideális alapot nyújthat ahhoz, hogy közelebbről szemügyre vegyük Grice (1975: 47) viszonymaximáját: „Elvárom, hogy a partnerem hozzájárulása megfeleljen a társalgás közvetlen kívánalmainak a tranzakció minden fázisában.”⁴ Ahhoz, hogy mit érthet Grice „a társalgás közvetlen/azonnali kívánalmai” kifejezés alatt, közelebb juthatunk, ha a konverzációelemzés módszereivel tanulmányozzuk a társalgások szerveződését. Az interakcióban rendszerint minden egyes elemet azonnal követi a következő releváns elem (Kitzinger 2013: 239). A progresszivitás fogalma arra az előrehaladásra utal, amit úgy érzékelünk, hogy egy elem után megszakítás nélkül az az elem hallható, amely a soron következő megfelelő komponens (Schegloff 2007: 17). Az, hogy mi számít érzékelhetően következő elemnek a társalgás egy adott pontján, a társalgás szerkezetétől is függ.

A konverzációelemzés a társalgás szerkezeti felépítésének számos olyan szabályszerűségét feltárta, amely részben meghatározhatja, hogy mi számít soron következő releváns elemnek egy adott strukturális pozícióban. Noha minden egyes forduló kapcsolódik az előző és az utána következő fordulóhoz (Sacks et al. 1974: 722), a „következőség” fogalma a társalgás szekvenciális felépítésének minimális egysége, a párszekvencia definíciójában jelenik meg legmarkánsabban. A párszekvenciát felépítő két forduló egymáshoz képest rendezett (Schegloff 2007: 13). Egy öngyilkosság-megelőzési program telefonhívásait elemezve Sacks (1992) arra a következtetésre jutott, hogy amennyiben a hívást fogadó fél bemutatkozására (pl. *This is Mr. Smith may I help you*) nem bemutatkozás a válaszreakció, akkor a hívó fél nem akarja megadni a nevét. Ez azt jelenti, hogy ebben a strukturális pozícióban a releváns megnyilatkozás a viszont-bemutatkozás. Schegloff (2010) leírja a vezetékes telefonbeszélgetés alapértelmezett nyitószekvenciáit: hívás (csöng a telefon) – hívás fogadása (pl. *Halló*), köszönés, a felek személyazonosságának megállapítása, „*hogy vagy?*” szekvenciák, majd az a szerkezeti hely, ahol a hívó félnek meg kell adnia a hívása okát. Ez a néhány példa jól mutatja, hogy a társalgásoknak számos olyan szekvenciatípusa van, amely részben meghatározza, hogy mi számít releváns megnyilatkozásnak a szekvencia egy adott pontján. A konverzációelemzés elméleti keretében a prog-

---

⁴ „I expect a partner's contribution to be appropriate to the immediate needs at each stage of the transaction” (Grice 1975: 47, saját fordítás).

resszivitás preferenciájának betartása egy olyan elem produkciójával történik, amelyet a résztvevők a soron következő releváns elemnek észlelnek.

Mindezt figyelembe véve párhuzamot vonhatunk a progresszivitás preferenciája (a konverzációelemzésben) és a Relevancia Maximája (a grice-i implikátúraelméletben) között. Például, ha egy meghívás recipiense betartja a Relevancia Maximáját, akkor egy típuskonform válaszreakciót (elfogadást vagy elutasítást) fog produkálni, megőrizve ezzel a szekvencia folytonosságát, azaz figyelembe véve a progresszivitás preferenciáját. Schegloff (2007: 15) megjegyzi, hogy a társalgás résztvevői minden olyan eseménynek jelentőséget tulajdonítanak, amely megzavarja a társalgás előrehaladását, és olyan jelölt nyelvhasználatnak tekintik azt, amely következtetés(eke)t von maga után. Ha egy meghívásra implicit visszautasítás érkezik, akkor azon a szinten, amit a visszautasító fél mond, a szekvencia progresszivitása sérül, hiszen a kimondott szavak szintjén a megnyilatkozása nem számít megfelelő második párrésznek. Ilyenkor a meghívó fél a meghívott reakcióját jelölt nyelvhasználatnak minősíti, megvizsgálja, és következtetés(eke)t von le belőle. Ilyen következtetés az, hogy jelen kell lennie egy sugallt jelentésnek, amely már megfelelő második párrésznek minősül, azaz nem sérti a progresszivitás preferenciáját a konverzációelemzés értelmezésében, és nem sérti a Relevancia Maximáját a grice-i megközelítés szerint.

Grice (1975: 50) szerint amikor a hallgató kikövetkezteti, hogy társa megnyilatkozásában alkalmi társalgási implikátúra van jelen, a megnyilatkozó „nyelvi vagy egyéb” kontextusára is támaszkodik. A konverzációelemzés segítségével részletesen körül tudtuk járni, hogy pontosan hogyan támaszkodik a hallgató a közvetlen nyelvi kontextusra, amikor az implikátúra egy diszpreferált második párrészben helyezkedik el. Ilyenkor a megnyilatkozás nyelvi kontextusa a szekvenciában szomszédos fordulókat jelenti, így újabb párhuzamot vonhatunk „a megnyilatkozás nyelvi kontextusa” (Grice 1975: 50) és a konverzációelemzésben használatos „szekvenciális környezet” fogalmak között.

Összefoglalás

Az alkalmi társalgási implikátúra nem kötődik expliciten elérhető nyelvi formákhoz, hagyományosan intuíció és gondolatkísérletek segítségével kutatták a pragmatikában (Grice 1975, Horn 1984). A jelen tanulmány megmutatta, hogy e nyelvhasználati jelenség korpuszban is vizsgálható. A konverzációelemzés bevonásával sikerült azonosítani egy olyan szerkezeti pozíciót a társalgásban, amelyben nagy valószínűséggel várható alkalmi társalgási implikátúra előfordulása. Ez a pozíció a párszekvenciák második párrésze, amelyben diszpreferált válaszreakció (pl. egyet nem értés, visszautasítás) esetén várható implicit jelenségek felbukkanása, annál is inkább, mert a magyarban például az indoklás önmagában is végrehajthatja a visszautasítás beszédaktusát (Szili 2002: 209). Mivel ennek a szerkezeti pozíciónak a környezete jól meghatározható (ti. a párszekvencia első

párrésze), olyan nyelvi formákra már rá tudunk keresni a korpuszban, amelyek tipikusan első párrészekben fordulnak elő.

A meghívás Dóla (2006) által kimutatott formuláira rákeresve sikerült olyan implicit visszautasításokat kinyerni a Magyar Nemzeti Szövegtárból (Oravecz és Mtsai 2014), amelyek alkalmi társalgási implikaturaként jelentek meg. Az implikaturák korpuszban való vizsgálata azért előnyös az intuícióból és gondolatkísérletekből származó példákkal szemben, mert így a kontextusuk is kutathatóvá válik. A tanulmány harmadik részében így azt elemeztem, hogy van-e szerepe az implikaturák társalgásbeli kontextusának a sugallt jelentés produkciójában és kikövetkeztetésében. A dolgozat fő következtetése az, hogy az a normatív elvárás, amelyet az első párrész támaszt egy típusában is megfelelő második párrész produkciójára, kulcsszerepet játszik annak az alkalmi társalgási implikaturának a produkciójában és kikövetkeztetésében, amely a második párrészben jelenik meg.

Noha a társalgáselemzés és a Grice-i implikaturaelmélet fogalmi apparátusa egymástól meglehetősen különbözőnek tűnik, jelen tanulmány párhuzamot vont a következő fogalmak között: (i) az Együtműködési Elv figyelembevétele (Grice) és a párszekvencia második párrészét érintő normatív elvárás figyelembevétele (konverzációelemzés); (ii) a Relevancia Maximájának betartása (Grice) és a progresszivitás preferenciájának követése (konverzációelemzés); (iii) a megnyilatkozás nyelvi kontextusa (Grice) és a megnyilatkozás szekvenciális környezete (konverzációelemzés); és (iv) jelentés (Grice) és cselekvés (konverzációelemzés).

Mit nyújthat tehát egymásnak Grice elmélete és a társalgáselemzés? Összegezve a két elméleti keret alkalmazásával nyert eredményeket, kijelenthetjük, hogy mindkét megközelítés olyan ismeretekhez juttatott bennünket, amelyek megszerzése nem lett volna lehetséges, ha csupán az egyik keretet használjuk. Pusztán gondolatkísérletek segítségével nem tudtuk volna megvizsgálni a kontextus szerepét az implikaturák produkciójában és kikövetkeztetésében, az implikaturaelmélet nélkül viszont kevesebbet tudnánk a párszekvenciák diszpreferált második párrészeinek jellemzőiről.

A kutatás különböző fázisaiban több adatforrást is felhasználtunk. Míg a vizsgálat alapját Grice gondolatkísérletei és a korpuszalapú konverzációelemzés jelentette, az implikaturák korpuszbeli keresését a kutatói intuíció, valamint Szili (2002) és Dóla (2006) diskurzus-kiegészítései tesztekből nyert adatai is segítették. A különböző módszerek kombinálása lehetővé tette a sugallt jelentések jobb megismerését.

Irodalom

Aijmer, K. 2018. Corpus pragmatics: From form to function. In Jucker, A. H. – Schneider, K. P. – Bublitz, W. (eds.): *Methods in Pragmatics*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton. 555–585.

- Bolinger, D. 1978. Yes-no questions are not alternative questions. In Hiz, H. (ed.): *Questions*. Dordrecht: Reidel. 87–105.
- Csontos N. – Dér Cs. I. 2018. *Pragmatika a magyar mint idegen nyelv oktatásában*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan Kiadó.
- Dóla M. 2006. Formulaszerű elemsorok a meghívás beszédaktusában. *THL2 (A magyar nyelv és kultúra tanításának szakfolyóirata)* 2006/1–2: 41–55.
- Drew, P. 2013. Turn design. In Sidnell, J. – Stivers, T. (eds.): *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Wiley-Blackwell. 131–149.
- Grice, H. P. 1957. Meaning. *The Philosophical Review* 66: 377–388.
- Grice, H. P. 1968. Utterer's meaning, sentence meaning, and word-meaning. *Foundations of Language* 4: 225–242.
- Grice, H. P. 1969. Utterer's meaning and intentions. *The Philosophical Review* 68: 147–177.
- Grice, H. P. 1975. Logic and conversation. In Cole, P. – Morgan, J. L. (eds.): *Syntax and Semantics 3. Speech Acts*. New York: Academic Press. 41–58.
- Grice, H. P. 1978. Further notes on logic and conversation. In Cole, P. (ed.): *Syntax and Semantics 9. Pragmatics*. New York: Academic Press. 183–197.
- Grice, H. P. 1982. *Meaning revisited*. In Smith, N. V. (ed.): *Mutual Knowledge*. New York: Academic Press. 223–243.
- Haug, M. 2012. Conversational interaction. In Allan, K. – Jaszczolt, K. M. (eds.): *The Cambridge Handbook of Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press. 251–273.
- Heritage, J. 1984. *Garfinkel and Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.
- Horn, L. R. 1984. Toward a new taxonomy for pragmatic inference: Q-based and R-based implicature. In Schiffrin, D. (ed.): *Meaning, form and use in context (GURT '84)*. Washington: Georgetown University Press. 11–42.
- Jucker, A. H. – Schneider, G. – Taavitsainen, I. – Breustedt, B. 2008. Fishing for compliments: Precision and recall in corpus-linguistic compliment research. In Jucker, A. H. – Taavitsainen, I. (eds.): *Pragmatics & Beyond*, New Series 176. *Speech Acts in the History of English*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 273–294.
- Kertész A. – Rákosi Cs. 2012. *Data and Evidence in Linguistics: A Plausible Argumentation Model*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kitzinger, C. 2013. Repair. In Sidnell, J. – Stivers, T. (eds.): *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Wiley-Blackwell. 229–256.
- Manes, J. – Wolfson, N. 1981. The compliment formula. In Coulmas, F. (ed.): *Conversational Routine. Explorations in Standardized Communication Situations and Prepatterned Speech*. The Hague: Mouton. 115–132.
- Mondada, L. 2013. The conversation analytic approach to data collection. In Sidnell, J. – Stivers, T. (eds.): *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Wiley-Blackwell. 32–56.
- Nagy C., K. – Németh T., E. – Németh, Zs. 2018. Merging various data analysis techniques in pragmatics. *Sprachtheorie und germanistische Linguistik* 28/2: 155–183.
- O'Keeffe, A. 2018. Corpus-based function-to-form approaches. In Jucker, A. H. – Schneider K. P. – Bublitz, W. (eds.): *Methods in Pragmatics*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton. 587–618.
- Oravecz, Cs. – Váradi, T. – Sass, B. 2014. The Hungarian gigaword corpus. In Calzolari, N. – Choukri, K. – Declerck, T. – Loftsson, H. – Maegaard, B. – Mariani, J. –

- Moreno, A. – Odijk, J. – Piperidis, S. (eds.): *Proceedings of the Ninth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC-2014)*. Reykjavik: European Languages Resources Association (ELRA). 1719–1723.
- Pomerantz, A. – Heritage, J. 2013. Preference. In Sidnell, J. – Stivers, T. (eds.): *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Wiley-Blackwell. 210–228.
- Sacks, H. 1984. Notes on methodology. In Atkinson, J. M. – Heritage, J. (eds.): *Structures of Social Action: Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press. 21–27.
- Sacks, H. 1987 [1973]. On the preferences for agreement and contiguity in sequences in conversation. In Button, G. – Lee, J. R. E. (eds.): *Talk and Social Organisation*. Clevedon, UK: Multilingual Matters. 54–69.
- Sacks, H. 1992. *Lectures on Conversation*, 2 Vols. (Fall 1964–Spring 1972). Oxford: Blackwell.
- Sacks, H. – Schegloff, E. A. – Jefferson, G. 1974. A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language* 50/4: 696–735.
- Schegloff, E. A. 1968. Sequencing in conversational openings. *American Anthropologist* 70/6: 1075–1095.
- Schegloff, E. A. 2007. *Sequence Organization in Interaction: A Primer in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schegloff, E. A. 2010. Some other uh(m)s. *Discourse Processes* 47: 130–174.
- Schegloff, E. A. – Sacks, H. 1973. Opening up closings. *Semiotica* 8: 289–327.
- Sidnell, J. 2010. *Conversation Analysis: An Introduction*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Stivers, T. 2013. Sequence organization. In Sidnell, J. – Stivers, T. (eds.): *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Wiley-Blackwell. 191–209.
- Szili K. 2002. Hogyan is mondunk nemet magyarul. *Magyar Nyelvőr* 126/2: 204–220.
- Taavitsainen, I. – Jucker, A. H. 2015. Twenty years of historical pragmatics: Origins, developments and changing thought styles. *Journal of Historical Pragmatics* 16: 1–24.

Köszönetnyilvánítás

Jelen tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. Jelen tanulmány az MTA Tudomány a Magyar Nyelvért Nemzeti Program *Álhírek, áltudományos nézetek nyelvészeti azonosítása* c. alprogramja támogatásával készült.